

SPOTKANIE KSIĘŻY PROFESORÓW I WYKŁADOWCÓW HISTORII KOŚCIOŁA, GNIĘZNO 31 III-1 IV 2016

Księża profesorowie i wykładowcy historii Kościoła w Polsce spotkali się już po raz 52 na swoim corocznym zjeździe. Spotkania tradycyjnie mają miejsce w okresie oktawy Świąt Wielkanocy. Tegoroczne spotkanie profesorów i wykładowców historii Kościoła w Polsce odbyło się w Gnieźnie i trwało od 31 marca do 1 kwietnia 2016 roku. Gospodarzem spotkania była archidiecezja gnieźnieńska. Temat spotkania w Gnieźnie nawiązywał do jubileuszu 1050. rocznicy Chrztu Polski. Spotkanie zgromadziło 69 księży historyków Kościoła, profesorów i wykładowców w seminariach duchownych (diecezjalnych i zakonnych) oraz w ośrodkach akademickich, dyrektorów archiwów diecezjalnych i zakonnych. Uczestnicy spotkania zostali zakwaterowani w Kolegium Europejskim w Gnieźnie (Dom Studencki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). W spotkaniu uczestniczyli także ks. arcybiskup Edmund Piszcz, od 2006 roku arcybiskup senior archidiecezji warmińskiej, wieloletni przewodniczący Sekcji historyków Kościoła przy Episkopacie Polski oraz ks. biskup Jan Kopiec, ordynariusz diecezji gliwickiej i obecny przewodniczący tejże Sekcji.

Na początku spotkania ks. biskup J. Kopiec przywitał wszystkich zebranych oraz wspomniął zmarłego 25 lipca 2015 roku w Lublinie ks. prof. dra hab. Marka Tomasza Zahajkiewicza (1934-2015)¹, który uczestniczył w spotkaniach historyków Kościoła od 1964 roku.

¹ Zob. W. Bielak, *Ks. Prof. Dr Hab. Marek Tomasz Zahajkiewicz (1934-2015) – W służbie nauki i Katolickiego Uniwersytetu Katolickiego*, [w:] *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. XV, Lublin 2016, s. 433-454.

Następnie zabrał głos metropolita gnieźnieński arcybiskup Wojciech Polak, prymas Polski. Wyraził radość ze spotkania historyków Kościoła w Gnieźnie i stwierdził, że wpisuje się ono w obchody Jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski. Zaznaczył, że jubileusz chrztu Polski to „czas refleksji, modlitwy i dziękczynienia”. Przywołał uroczystości 1000-lecia chrztu Polski z 14 kwietnia 1966 roku, które w latach 1957-1966 przygotował wielką nowenną przed Millenium chrztu Polski ks. kard. Stefan Wyszyński (1901-1981), arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski oraz prymas Polski w latach 1948-1981². Arcybiskup Wojciech Polak uczestniczył w spotkaniu profesorów i wykładowców historii Kościoła w Gnieźnie, a także przyjął ich serdecznie w swojej rezydencji prymasowskiej na Wzgórzu Lecha. Ponadto 1 kwietnia o godz. 7³⁰ rano w archikatedrze gnieźnieńskiej (zwanej także „Matką Polskich Kościołów”) prymas Polski Wojciech Polak przewodniczył Mszy św. koncelebrowanej oraz wygłosił okolicznościowe kazanie.

Jako trzeci przemówił wice-prezydent Gniezna Michał Powalowski, który pozdrowił uczestników spotkania oraz przy tej podkreślił, że historycy Kościoła zgromadzili się w pierwszej stolicy Polski.

Spotkanie profesorów i wykładowców historii Kościoła odbywało się w Kolegium Europejskim im. Jana Pawła II (*Collegium Europaeum Gnesnense*). Uczestniczyli w nim także pracownicy naukowcy i studenci Kolegium Europejskiego w Gnieźnie oraz klerycy z Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie. Kolegium Europejskie istnieje od 2000 roku, jest jednostką pozawydziałową Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a jego pracownicy naukowcy skupiają się w swoich badaniach na zagadnieniach z zakresu dialogu międzykulturowego, studiów bałkanistycznych, sinolatyńistyki oraz medioznawstwa.

Pierwszy dzień spotkania, 31 marca, uczestnicy rozpoczęli od Mszy św., koncelebrowanej o godz. 7³⁰ rano w kaplicy sióstr karmelitanek bosych przy ul. Cienistej 2. Mszy św. przewodniczył i kazanie wygłosił ks. arcybiskup Edmund Piszcz. Siostry karmelitanki wzbogaciły liturgię Mszy św. śpiewem i muzyką. We Mszy św. uczestniczyły osoby

² Abp Wojciech Polak, prymas Polski, *Słowo Prymasa Polski Sacrum Poloniae Millenium. Obchody Tygodnia Tysiąclecia Chrztu Polski w Gnieźnie 9-16 kwietnia 1966 roku*, [w:] *Sacrum Poloniae Millenium*, Gniezno 2016, s. 5-6.

świeckie, które upodobały sobie kaplicę siostr karmelitanek i chętnie przychodzą do niej na Msze św. i modlitwę.

Przedpołudniowej sesji przewodniczył o. prof. dr hab. Roland Prejs OFMCap (KUL). Złożyły się na nią cztery referaty. Jako pierwszy zabrał głos prof. dr hab. Jerzy Strzelczyk z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, historyk-mediewista specjalizujący się m.in. w początkach państwa polskiego. Mówca wystąpił z referatem zatytułowanym *Chrzest Polski – problemy podstawowe i dyskusyjne*. Na wstępie zaznaczył, że podstawa źródłowa do chrztu Polski jest skąpa. Przekazy źródłowe są zróżnicowane i każdy z nich był już wielokrotnie i szczegółowo analizowany. Mimo to – zdaniem prof. J. Strzelczyka – można odczytać na nowo znane nam źródła i pokusić się o nowe hipotezy. Podstawowe pytania – dotyczące chrztu księcia Polan Mieszka I – obracają się wokół kwestii: kto, kiedy i gdzie ochrzcił Mieszka I? Prof. J. Strzelczyk przedstawił różne opinie na ten temat głoszone przez polskich naukowców, ale na koniec przyznał, że nie mamy metryki chrztu Mieszka I i na obecnym etapie badań nie jesteśmy w stanie udzielić precyzyjnych odpowiedzi na interesujące nas pytania dotyczące czasu, miejsca i szafarza (biskupa), który udzielił sakramentu chrztu Mieszka I. Podobnie ma się sprawa z ojcem chrzestnym władcy Polan. Niektórzy naukowcy przyjmują, że mógłby to być władca Czech. Można mieć nadzieję, że na chrzest Polski, wydarzenie tak ważne dla początków naszego państwa i Kościoła, rzucą więcej światła nowe badania i odkrycia archeologiczne. Prelegent dokonał przeglądu dawnej i nowej historiografii polskiej dotyczącej chrztu Mieszka I, zaprezentował motywy skłaniające władcę Polan do przyjęcia sakramentu chrztu św. oraz wskazał na konsekwencje chrztu.

Drugim referentem był ks. prof. dr hab. Kazimierz Śmigiel (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Tematem jego wystąpienia były *Tradycje powstania prymasostwa polskiego oraz ich wpływ na rozwój piśmiennictwa historycznego*. Ks. prof. K. Śmigiel przedstawił historię nadania tytułu prymasa Polski arcybiskupowi gnieźnieńskiemu oraz kontrowersje związane z powstaniem i datacją prymasostwa polskiego. Punktem wyjścia do jego rozważań były dwie wersje źródłowe do prymasostwa polskiego: *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae* (Roczniki, czyli kroniki słynnego Królestwa Polskiego) Jana Długosza oraz *Statut Łaskiego*, zbiór statutów i przywilejów obowiązujących w Królestwie Polskim, opracowany przez

kodyfikatora prawa, kanclerza wielkiego koronnego prymasa Jana Łaskiego. Prócz tego ks. prof. K. Śmigiel przytoczył inne dokumenty mówiące o prymasostwie polskim. Stwierdził, że kwestia prymasostwa polskiego nie jest wystarczająco zbadana i wymaga dalszych szczegółowych badań. Wystarczy zauważyć, że J. Długosz na kartach *Annales* pięć razy wypowiedział się na temat prymasostwa polskiego i trzy razy zmieniał poglądy. Ojciec polskiej historiografii wiązał początki prymasostwa polskiego z arcybiskupem gnieźnieńskim Mikołajem Trąbą i soborem w Konstancji (1414-1418). W 1417 roku w Konstancji arcybiskup Trąba otrzymał tytuł prymasa Polski. Ks. prof. K. Śmigiel zwrócił uwagę, że arcybiskup Trąba po raz pierwszy użył tytułu prymasa Polski w dokumencie z 20 czerwca 1418 roku. W sposób wybiórczy myśli J. Długosza przekazali potomnym historycy: Maciej Miechowita i Marcin Kromer. Ten ostatni odróżniał prymasostwo państwowe od prymasostwa kościelnego. Przypomnijmy, że 17 maja 2014 roku papież Franciszek mianował ks. biskupa Wojciecha Polaka arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim i prymasem Polski. Jest on 90. prymasem Polski.

Po przerwie wystąpił br. dr hab. Michał Tomasz Gronowski OSB, pracownik naukowy Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W referacie, który był bogato ilustrowaną prezentacją, przedstawił temat: *Krzyżem, piórem i plugiem. Wkład benedyktyńców w chrystianizację Polski*. Tytuł referatu nawiązywał do słów homilii prymasa Polski, ks. kard. Stefana Wyszyńskiego wygłoszonej w Tyńcu w 1980 roku z okazji jubileuszu 1500-lecia narodzin św. Benedykta. Mówca przypomniał, że brzemienne w skutki dla całej Europy wczesnego średniowiecza była decyzja podjęta przez Benedykta z Aniane wraz z cesarzem Ludwikiem Pobożnym, którzy zadecydowali, że jedyną obowiązującą regułą życia zakonnego będzie reguła św. Benedykta z Nursji. W tym czasie powstał zarys idealnego klasztoru benedyktyńskiego, w którym wszystko było zorganizowane. Dzięki temu wspólnota zakonna mogła być niemal samowystarczalna. Mówca wspominał, że biskup poznański Unger (†1012) wywodził się ze środowiska monastycznego i zanim został biskupem na ziemiach Polan był opatem klasztoru benedyktyńskiego w Memleben (Turyngia). W dalszej części wystąpienia referent ukazał zasługi benedyktyńców w dziele wznoszenia opactw, budowy kościołów oraz ewangelizacji i tworzenia kultury i sztuki na ziemiach polskich. Świadectwem boga-

tej działalności benedyktynów są zachowane do naszych czasów księgi, szaty, naczynia liturgiczne. Syntezą wszystkich działań i wysiłków ludzkich była dla benedyktynów i innych mnichów liturgia, gdyż w niej ofiarowano Bogu dzieła pracy umysłu i rąk, składając Mu tym samym hołd i wyznając, że wszystkie te dzieła pochodzą od Niego. Według reguły św. Benedykta wszystko w klasztorze należy traktować jak naczynia święte. Mnisi nie tylko oddawali się modlitwie i studiom, lecz także wykonywali pracę fizyczną (*ora et labora*): przepisywali księgi i uprawiali rolę. Reguła zwracała uwagę na gościnność i dawanie jałmużny. Harmonijne połączenie różnych aktywności wynika z reguły św. Benedykta. Mówca zaprezentował następnie cenne zabytki sztuki benedyktyńskiej. Należy do nich sakramentarz tyniecki, jeden z najstarszych zachowanych iluminowanych rękopisów liturgicznych, jakie pojawiły się na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu. Powstał w latach 70. XI wieku przypuszczalnie w skryptorium opactwa św. Pantaleona w Kolonii. Do Polski sakramentarz trafił być może jeszcze w XI wieku i został przekazany opactwu benedyktynów w Tyńcu. Obecnie sakramentarz tyniecki znajduje się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie. Drugim przykładem sztuki benedyktyńskiej jest pontyfikał płocki – średniowieczna księga liturgiczna będąca własnością kapituły katedralnej w Płocku. W 1940 roku pontyfikał został wywieziony przez Niemców z biblioteki diecezjalnej w Płocku. 15 kwietnia 2015 roku pontyfikał został zwrócony przez Bawarską Bibliotekę Państwową i przekazany do skarbcza Muzeum Diecezjalnego w Płocku. Do zwrotu cennej księgi przyczyniło się pośrednictwo polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Prelegent przypomniał spostrzeżenie Aleksandra Gieysztora (1916-1999), że w pontyfikale płockim zapisano również modlitwę za mnichów, aby w obcowaniu ze świętymi tekstami rozważali Boga sercem, umysłem i czynem. W podsumowaniu mówca powrócił do ideału harmonii w regule św. Benedykta. Zostawił on mnichom nie tylko wykaz narzędzi dobrych uczynków, które należy praktykować (rozd. 4), czy obszerne wskazówki odnośnie do sprawowania liturgii (rozd. 8-20), ale oprócz tych „narzędzia sztuki duchowej” także „różnych sztuk rzemiosła”, które winny być w klasztorze (rozd. 66). Wzorzec ten okazał się niezwykle trwały i owocny, o czym warto pamiętać zwłaszcza w roku 1050-lecia chrztu Polski.

Ostatni, czwarty referat wygłosił ks. dr Łukasz Krucki (Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie), który przedstawił zebrany temat: *Pamięć o chrzcie Polski w Wielkopolsce pod pruskim zaborem*. Mówca przypomniał, że chrzest Polski stanowi istotne wydarzenie dla narodowej tożsamości. Zaznaczył, że sąsiedzi, którzy dokonali zaborów Polski wyznawali: Prusy – protestantyzm, Rosja – prawosławie, Austria – katolicyzm. W przypadku Austrii dochodził do głosu tereżjanizm i józefinizm, które były systemami polityczno-religijnymi wprowadzonymi przez cesarżową Marię Teresę, a następnie kontynuowane przez jej syna Józefa II, który dążył do tworzeniu Kościoła państwowego oraz podporządkowaniu całokształtu życia kościelnego państwu. W okresie rozbiorów i braku polskiej państwowości chodziło zatem o uzmysłowienie Polakom ich bogatej przeszłości oraz dziedzictwa chrześcijańskiego. Pragnienie obchodów 1000-lecia chrześcijaństwa na ziemiach polskich zrodziło się w Wielkopolsce w połowie XIX wieku. Proponowano dwie daty obchodów jubileuszu: rok 1860 i 1863. Ostatecznie bardzo ograniczone uroczystości tych obchodów odbyły się w 1863 roku. Jubileusz nie osiągnął zamierzonego skutku. Na jego skromny przebieg wpływ miała postawa władz pruskich, które podjęły wszelkie starania, aby uniemożliwić lub ograniczyć zasięg i znaczenie obchodów. Prelegent wspomniał nadto o inicjatywie ks. kard. Edmunda Dalbora, który szerzył ideę 950-lecia chrztu Polski i pragnął go obchodzić w 1916 roku. Tym razem na przeszkodzie jubileuszu stanął wybuch I wojny światowej i następujące po nim działania wojenne. Na koniec referatu ks. dr Ł. Krucki wspomniał, że Kościół Zmartwychwstania Pańskiego w Poznaniu – wotum dziękczynne za chrzest Polski w 966 roku – został wzniesiony przez księży ze Zgromadzenia Zmartwychwstańców w latach 1923-1926, lecz wówczas był już wotum nie za 950-lecie chrześcijaństwa, ale wyrazem dziękczynienia za odzyskanie przez Polskę niepodległości.

Po referatach nastąpiła dyskusja, która dotyczyła głównie kwestii prymasostwa polskiego. Podniesiono sprawę publikacji, która ukazałaby wkład Kościoła w Tysiąclecie Polski. Podjęto też temat kontynuacji *Słownika polskich teologów katolickich*. Trudu przygotowania kolejnych tomów tego cennego wydawnictwa podjęli się ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk (UKSW) oraz o. prof. dr hab. Roland Prejs OFMCap (KUL).

Po obiedzie uczestnicy spotkania wyruszyli na zwiedzanie średnio-wiecznego Gniezna. Pierwsze kroki skierowali do Muzeum Począt-

ków Państwa Polskiego, które znajduje się obok Kolegium Europejskiego. W Muzeum są prezentowane eksponaty archeologiczne oraz kultury materialnej i sztuki od wczesnego średniowiecza do czasów współczesnych, w tym szczególnie zabytki i archiwalia związane z historią Gniezna i ziemi gnieźnieńskiej. Od 11 marca do 25 października 2016 roku można oglądać w Muzeum Początków Państwa Polskiego wystawę pt. *Chrzest – św. Wojciech – Polska. Dziedzictwo średniowiecznego Gniezna*. Wśród eksponatów zwraca uwagę kopia włócznie św. Maurycego – jeden z symbolów władzy królewskiej w Niemczech ofiarowany Bolesławowi Chrobremu przez cesarza Ottona III podczas pielgrzymki do grobu św. Wojciecha w 1000 roku, zbiór praw *Decretum Gratiani. Discordantium canonum concordia* („Dekrety Gracjana”), krzyż relikwiarzowy z relikwiami Drzewa Krzyża Świętego fundacji arcybiskupa Jakuba z Sienna oraz relikwiarz puszkowy św. Urszuli.

Drugim etapem zwiedzania był wczesnogotycki kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Antoniego. Opiekę nad świątynią pełnią franciszkanie konwentualni Prowincji Gdańskiej. Kościół pochodzi z fundacji Przemysła II z ok. 1270 roku. Obecnie ma wystrój barokowy. W głównym ołtarzu znajduje się barokowy obraz Matki Bożej Pocieszenia – Pani Gniezna, koronowany przez Jana Pawła II podczas papieskiej pielgrzymki do Polski w 1997 roku. W dawnym oratorium klarysek, które stanowi obecnie nawę kościoła franciszkanów, spoczywają relikwie bł. Jolenty (†1304), siostry św. Kingi, najpierw księżnej kaliskiej i wielkopolskiej, a potem klaryski. Staraniem bł. Jolenty nieopodal kościoła wzniesiono klasztor klarysek, który nie zachował się do naszych czasów. Uwagę zwiedzających zwróciła oddana niedawno do użytku kilkupoziomowa biblioteka nad zakrystią, zorganizowana w pomieszczeniu dawnego magazynu.

Następnie uczestnicy spotkania udali się do kościoła rektorskiego pw. św. Jana Chrzciciela. Obowiązki przewodnika pełnił ks. kanonik Kazimierz Kociński, opiekun świątyni od 1975 roku. Jednonawowy gotycki kościół św. Jana Chrzciciela swoje początki zawdzięcza działalności kanonika gnieźnieńskiego i wrocławskiego ks. Przeclawa, który ok. 1179 roku sprowadził bożogrobców z Miechowa i osadził ich przy kościele pw. św. Krzyża. W 1243 roku Przemysław II i Bolesław Pobożny ufundowali bożogrobcom kościół i klasztor na przedmieściu Gniezna, przy istniejącym już szpitalu na Grzybowie. Około połowy

XIV wieku wzniesiono tam obecny ceglany kościół pw. św. Jana Chrzciciela. W ostatnich latach kościół został poddany gruntownym pracom konserwatorskim i prezentuje się niezwykle uroczo. Posiada wiele cennych i dobrze zachowanych zabytków architektonicznych, m.in. polichromię i bogato dekorowane sklepienie krzyżowo-żebrowe. Jest jednym z niewielu obiektów sakralnych na terenie Polski, który zachował w niezmienniej formie swój pierwotny styl gotycki.

W piątek, 1 kwietnia po śniadaniu, uczestnicy spotkania udali się na Wzgórze Lecha. Najpierw zwiedzili archikatedrę gnieźnieńską, która należy do najcenniejszych i najstarszych zabytków architektury sakralnej w Gnieźnie. W katedrze, która jest sanktuarium św. Wojciecha a także kościołem parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, miały miejsce koronacje pięciu królów Polski (Bolesława Chrobrego, Mieszka II, Bolesława Śmiałego, Przemysła II i Wacława II). To tutaj w 1000 roku z pielgrzymką do grobu św. Wojciecha przybył cesarz niemiecki Otton III. Modlił się tu również papież św. Jan Paweł II podczas pielgrzymek do Polski w 1979 i 1997 roku. W centralnym miejscu świątyni stoi barokowa konfesja św. Wojciecha, wykonana na podobieństwo konfesji św. Piotra w Rzymie. Najcenniejszym zabytkiem sztuki odlewniczej z okresu romańskiego są drzwi gnieźnieńskie, sporządzone ok. 1175 roku za panowania księcia Mieszka III Starego.

Ostatnim etapem zwiedzania było stojące na Wzgórzu Lecha, tuż obok katedry gnieźnieńskiej, Muzeum Archidiecezjalne. Na przestrzeni wieków zgromadzono w nim wiele cennych skarbów: kielichy, puszki, monstrancje, pacyfikały, pierścienie biskupów, obrazy, rzeźby i zabytkowe tkaniny. Świadczą one o bogatym dziedzictwie kulturowym naznaczonym chrześcijańską wiarą i pasterską gorliwością naszych przodków. Znajduje się tu także unikatowy zbiór dokumentów konsystorskich w Polsce, który daje wgląd w sądownictwo kościelne. Na uwagę zasługuje Złoty Kodeks Gnieźnieński (*Codex Aureus Gnesnensis*), księga liturgiczna zawierająca fragmenty Ewangelii, wybrane na poszczególne niedziele i święta. Kodeks powstał najprawdopodobniej pod koniec XI wieku.

Słowa wdzięczności należą się głównemu organizatorowi spotkania księży profesorów i wykładowców historii Kościoła w Gnieździe – ks. dr. Łukaszowi Kruckiemu. Referaty ze spotkania w Gnieźnie ukażą się XVI tomie publikacji *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, której redaktorem jest ks. prof. dr hab. Jan Walkusz (KUL).